

brik i nationalitetskampen, og en kort indledning til »staten« skildrer udmærket såvel den afgørende side af skolens tilværelse som skolens historie i øvrigt. Interessant er det her at bemærke, at der i godt 20 år efter 1864 blev drevet en særlig dansk afdeling til dækning af lærere for de dansktalende egne af Nordslesvig. Først da § 5 var manet helt i jorden, og en gennemført germanisering blev regeringens erklærede mål, var det slut.

Selve »staten«, der både rummer lærere og elever, er ordnet kronologisk. Der opgives data, forældre, ægtefælle (med forældre, hvor det har været muligt) samt karriere, tillidshverv og eventuel litterær produktion. For kvinder anvendes pigenavn. En vedføjlet statistik behandler elevernes geografiske og sociale rekruttering og deres spredning efter endt eksamen. Flertallet kom fra Sønderjylland og fik også senere deres virke der. Bogen er forsynet med personregister og med en fortrinlig oversigt over anvendte kilder, trykte som utrykte.

Finn H. Lauridsen.

Martin Bahnsens dagbøger. En rådmands beretning om Aabenraas besættelse 1864-66. Udg. af Bengt Holbek og Anni Piø. (Forlaget Urania, 1964).

Farver Martin Bahnsens dagbøger fra de bevægede år 1864-66 har været kendt og benyttet af historikere, der har skrevet om Åbenrå i denne periode, men teksten har ikke tidligere været trykt. Nu har NC-trykkeriet i København udsendt dagbøgerne i en smuk lille bibliofil udgave, som udkom den 10. febr. i år, på 100-årsdagen for Bahnsens første notat i dagbogen.

Farver Bahnsen var en af de mest fremtrædende danske borgere i Åbenrå. Han var rådmand, indtil han af-

sattes fra bestillingen i 1864, og i tiden mellem de to slesvigske krige var han medlem af den slesvigske stænderforsamling i Flensborg. Bahnsen begyndte sin dagbog, da de tyske tropper ventedes til Åbenrå efter rømnningen af Danevirke, og han fortsatte den til udbruddet af den preussisk-østrigske krig i 1866. Fra det tidspunkt anså han Sønderjyllands skæbne for beseglet.

Bahnsens dagbøger giver et nøgternt og præcist billede af situationen i Åbenrå under krigen og umiddelbart efter, da indtrykket af katastrofen var stærkest. Desuden får man Bahnsens kloge og sikre vurdering af situationen. Han hengav sig ikke til sangvinsk optimisme, og hans notater efterlader et stærkt indtryk af den realisme, hvormed han forudså Preussens hensigt med Sønderjylland.

Sammen med Fr. Fischers dagbog fra samme periode er Bahnsens dagbøger en fortræffelig kilde til disse års udvikling, som den tog sig ud, set fra Åbenrå. På adskillige punkter giver Bahnsen et værdifuldt korrektiv til Fischers fremstilling, og det er godt, at denne dagbog nu er blevet tilgængelig, selv om det sker i et stærkt begrænset oplag.

Teksten er bearbejdet af mag. art. Bengt Holbek og Anni Piø, og arkivar ved landsarkivet i Åbenrå, Hans Wosøe, har læst en sagkyndig korrektur på dagbøgerne. Arbejdet er gjort med omhu og skønsomhed; dagbøgerne er fremlagt i en form, som helt svarer til det meget fine typografiske udstyr, forlaget har givet bogen. Noter og kommentar er indskrænket til et minimum, så teksten får lov til at virke på læseren med sin egen nøgterne og saglige vægt.

Som indledning har udgiverne sat en nekrolog, som Bahnsens ven, apoteker Worsaae, der måtte forlade Åbenrå efter krigen og slå sig ned i København, skrev ved hans død i 1875. Den giver et udmærket billede af farveren, og det er en fin idé at

lade den stå alene som præsentation af forfatteren og indledning til hans værk.

H. P. Clausen.

Publikationer fra »Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie«. (I kommission hos Rosenkilde og Baggens forlag og Dansk Videnskabs forlag, 1954-63).

At landbefolkningens historie i videste forstand tilkommer en helt central plads inden for dansk historisk forskning behøver ingen nærmere motivering.

Det initiativ, der lå bag stiftelsen af »Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie« i 1952, kunne man derfor også kun hilse med glæde. Forholdet er jo det, at hele dette store forskningsområde ret beset er en forsømt arbejdsmark; nok er megen ny jord taget under plov i de sidste årtier, men endnu langt mere ligger fortsat brak. Glæden bliver ikke mindre, når man ser med hvilken energi udvalget er gået til sit arbejde, så at det i et relativt kort åremål har nået at placere sig som et af vore flittigste udgiverselskaber. Dets publikationer syner allerede godt i reolen, og det er ikke dosmersedler, det drejer sig om, men et uhyre vigtigt materiale til belysning af levevilkårene i det gamle bondesamfund.

Når man i første omgang især har samlet kræfterne om nogle udvalgte rækker af de ældre tingbøger, er det en indlysende rigtig disposition; tingstedet har været et brændpunkt i det gamle samfund. Nok har tingbøgerne tidligere været benyttet af mange historikere, men stoffets mægtige omfang har alligevel mere eller mindre givet udnyttelsen et præg af tilfældighed, og i mange tilfælde har den ikke været videnskabeligt tilfredsstillende. Først nu, da der foreligger flere rækker tingbøger fra forskellige repræsentative jurisdiktioner i mønstergyld-

dige udgaver, får forskningen fastere grund under fødderne. Man har udvalgt et sjællandsk birk (*Herlufsholms birks tingbøger 1616-19, 1630-33, udg. ved Karen Marie Olsen, 2 bd. 1954-57*), et fynsk herred (*Åsum herreds tingbøger 1640-48, udg. ved Aksel E. Christensen og Troels Dahlerup, 3 bd. med registerbind 1956-62*), et jysk herred (*Skads herreds tingbøger 1636-39, udg. ved Poul Rasmussen, 4 bd. uafsluttet 1951-60*) og endelig det københavnske »forstadsherred« Sokkelund (*Sokkelund herreds tingbøger 1621-22, 1625-30, udg. ved Ole Karup Pedersen, 2 bd. 1957-60*). Det er allerede en præsentabel række, men her gælder i høj grad: jo mere, jo bedre, og det er med tilfredshed, man konstaterer, at der er udsigt til, at dette udgiverarbejde føres videre. Det er vist sådan, at materialets videnskabelige værdi øges nogenlunde i takt med kvantiteten. Udgaverne er fuldstændige og ordrette, så at også filologiens berettigede krav er tilgodeset. Til de enkelte rækker følger sig udførlige navneregistre, men man må i høj grad deltage i udvalgets egen beklagelse af, at det endnu ikke er lykkedes at tilvejebringe et udførligt ord- og sagerregister; thi noget let stof at arbejde med er tingbøgerne ingenlunde. Til indledningernes grundige gennemgang af tingbøgernes ydre, de forskellige skriverhænder o.s.v. ville det have været naturligt at føje et enkelt faksimiletryk af en karakteristisk tingbogside.

Nu er det én ting at få materialet lagt frem, noget andet at udnytte det i forskningen – for at blive i landbrugsbilledet: hvor forarbejdet er gjort, skal der helst også høstes i hus! Men udvalget er her selv gået i spidsen og har »høstet for«. Det sker i det sidste nummer (nr. 4) af udvalgets årsskrift BOL OG BY (red. af *Jens Holmgaard*), som rummer en række interessante *tingbogsstudier* med tyngdepunkt i en processuel afhandling af *Poul Meyer*. I samme serie foreligger